

Guri Larsen

ER SVARTE UNGGUTTER EN TRUSSEL?

«Halve Norge frykter volden», får vi vite fra *Verdens Gangs (VG)* fete oppslag den 31. januar 1999. *ScanFact* har gjort undersøkelsen for *VG* i slutten av januar 1999. Hva slags storstilt redsel er dette? Har den antatte frykten grunnlag i realiteter? Media har over tid latt oss tro at farer lurert så snart vi beveger oss ut i Oslos gater. En gjenganger de siste årene har vært oppslag om ungdomsgjenger og vold og ran, særlig i Oslo. Mye av oppmerksomheten rettes mot en bestemt ungdomsgruppe: svarte unggutter – barn av migrasjonen fra land i Sør. Utenlandske gjenger er spesielt farlige – store politistyrker rykker ut når de braker sammen:

«Blodige gjengslagsmål ... 150 ungdommer i bråk i natt, store mengder våpen beslaglagt. Frykter nye gjengslagsmål. – Store politistyrker hindret at rundt 150 vietnamesere og eks-jugoslavere braket sammen i Oslo og Akerhus i går. Politiet frykter nå et stort gjengoppgjør.»¹

Medieoppslag av denne typen var jevnlig i løpet av året 1998, og i begynnelsen av 1999 ser det ut til å være stor enighet om at volden øker kraftig og blir stadig tøffere. Et lite og tilfeldig utvalg avisoverskrifter fra februar 1999 sier noe om en stemning som bygges opp:

«I Oslos gater går barn ned til 10-års alderen med kniv. – Også skytevåpen beslaglegges hos barn og ungdom.»²

«Barneran og narkotika florerer i vinterferien.»³

«Ungdomsgjeng amok på pub.»⁴

«Merket for livet av gatevolden» og politiet er «klar til kamp.»⁵

«Alle» er bekymret. «Stopp volden» er blitt en nasjonal samlingsparole. Alle gode krefter spiller på lag: Verdikommisjonen viser ansikt og deltar i markering mot volden, Vålerenga samler 600 jenter og gutter mot vold og rasisme. 2. mars er det massemønstring mot volden i Oslo Spektrum, der statsminister Bondevik appellerer til sju tusen unge:

«Vi politikere må ta ansvar, men vi kan ikke lykkes uten at dere unge deltar. – Vold er uttrykk for svakhet og feighet. Vold er å krenke et medmenneske ...»⁶

Så er det plutselig slutt. Krigen på Balkan overtar nyhetsbildet. Bombene slår ned, dreper sivile. Vi leser og hører om systematisk og intendert vold i masseomfang, utført av såvel NATO som Milosevic. Vi grues. I en artikkel om vold i Norge etter at Norge har deltatt i en krig er det nesten umulig ikke å ta med det store paradoks: Hvorfor reagerer vi helt annerledes på vold når den er institusjonalisert enn når den utføres av enkeltindivider? Hvorfor er

vold feigt og en krenking av medmennesker, for å si det med Bondevik, bare når den utføres i et fredelig land av enkeltpersoner uten makt, og ikke når makta står bak og volden rammer langt kraftigere og i langt større omfang? Vold er ikke alltid det samme. Sammenhengen volden utspilles i, og maktas definisjon, avgjør vår forståelse. President Clintons ulike svar på drap i amerikanske skoler og vold i Kosovo er illustrerende: konflikter løses ikke med våpen, bare med dialog, er presidentsvaret på den hjemlige volden, mens bomber er svaret på konflikter i andre land. Krigsvolden mobiliserte liten aktiv motstand i Norge, mens vold i Oslos gater utløser stort og bredt engasjement.

Er det så sikkert at «halve Norge frykter volden», som *VGs* og *Scanfacts* undersøkelse gir inntrykk av? Det kommer jo an på hva slags spørsmål folk svarer på. Men er det grunn til å frykte vold på gater og utesteder? Og spesielt, hvor stor trussel utgjør svarte unggutter? Voldsbruk, slåsskamper, gjenger og bandekriger er begreper som stadig oftere knyttes til svarte unggutter. Inntrykk skapes at dette er hovedproblemet blant dem, og vold og gjenger oppfattes å være mer utbredt blant dem enn blant norsk ungdom. Det store spørsmål i debatten har lenge vært om voldsbruk er mer utbredt blant svarte enn blant norske. Men er det overhodet viktig å vite hvem av de to gruppene som er mest kriminell? Hva forteller en slik sammenligning? Det sier ingenting om forskjeller mellom norske og andre folkeslag, det kan ikke brukes til å karakterisere folkeslag, slik det ofte gjøres i mediadebatten. Men det kan eventuelt si noe om forskjeller i livssituasjon og om samfunnsforhold som skaper sosiale forskjeller. Derfor har det interesse å vite omfanget av kriminalitet blant innvandrere og ulike folkeslag. Kriminalitetsutvikling blant ulike grupper av befolkningen er med på å kaste lys over forskjells-Norge.

Hva sier forskning og statistikk? Dersom utgangspunktet er Statistisk Sentralbyrås tall for utenlandske borgeres andel av straffereaksjoner viser det seg at deres andel av det totale kriminalitetsbildet er lite: I 1995 fikk utenlandske borgere 1358 straffereaksjoner, og i 1996 var det en liten nedgang: 1307, eller ca 7% av samtlige straffereaksjoner.⁷ Registrerte lovbrudd begått av utenlandske borgere har et lite omfang, og utgjør en svært liten del av et samlet kriminalpolitisk problem.

Men disse tallene viser bare det selvsagte: den lave andel lovbrudd i innvandrerbefolkningen speiler deres lave andel av befolkningen i Norge. Tallene forteller ikke hvem av de to befolkningsgruppene som begår forholdsvis flest lovbrudd. Hvordan blir bildet dersom andelen av kriminaliteten ses i forhold til befolkningens størrelse? Arnt Even Hustad viser den relative fordelingen mellom menn i de to befolkningsgruppene: Første september 1998 utgjorde innvandrere (personer med to utenlandsfødte foreldre) 5,5% av befolkningen i Norge, mens innvandremenns andel av antatte gjerningsmenn er på hele 8%.⁸ Det er 41 antatte gjerningsmenn pr. 1000 innbyggere i innvandrerbefolkningen, mens det bare er 27 pr.1000 i den

øvrige befolkningen. De relative tallene var også de samme for 1995 så lite tyder på økning de siste årene i den registrerte kriminaliteten i innvandrerbefolkningen.⁹

Men disse tallene forteller ikke alt om den relative fordelingen av kriminaliteten mellom den norske og innvandrete befolkningen. Gruppens andel av lovbrudd må ses i forhold til sammenlignbare størrelser. Befolkningens størrelse blant ulike folkeslag i Norge er svært ulik, innvandrete folkeslag er i større grad enn norske bosatt i de største byene, og det er færre kvinner og eldre blant dem. Det er forholdsvis flere unge menn bosatt i de største byene i den innvandrete befolkningen enn i den norske, altså nettopp den gruppen som dominerer blant straffede i Norge.¹⁰

Det er ofte vist til en undersøkelse over registrert kriminalitet blant utenlandske borgere for 1990-91 for å tilbakevise påstanden om innvandrere som spesielt farlige og kriminelle: Når det kontrolleres for variablene kjønn, alder og bosted viste det seg at utenlandske borgere var underrepresentert på landsbasis i det generelle bildet over registrert kriminalitet, det vil si domfelte. 44% av de dømte utlendingene kom fra Europa. I noen alvorlige lovbruddstyper var utlendingene overrepresentert: grove narkotikaforbrytelser, voldtekt og legemsfornærmelse. Omfanget var lite, bare 4% av samtlige lovbrudd.¹¹ Men det er alvorlige lovbrudd, og det er de lovbruddskategoriene som allment forbindes med innvandrete menn. Undersøkelsen skiller bare mellom norske og utenlandske borgere, og de med innvandrerbakgrunn som er norske borgere, registreres her som norske. Hvordan kriminalitetsbildet blir dersom alle innvandrete uavhengig av statsborgerskap inngår i samme kategori, viser ikke denne undersøkelsen.

I debatten dette tiåret om innvandretes andel av kriminaliteten har det vært tendens til to fronter: de som støtter seg til medias oppslag og Fremskrittspartiets (Frp) høylytte varsko om farlige og kriminelle innvandrere, og de som støtter seg til Sturla Falcks undersøkelse.¹² Frp-argumentet om at innvandring har skylden for økende kriminalitet, har ofte blitt forsøkt tilbakevist med tall som viser at utlendinger er litt snillere enn norske: underrepresentert i det generelle kriminalitetsbildet på landsbasis. Debatten åpnet for et kinkig dilemma: Er det bare når utlendinger er mer lovlydige enn norske at innvandring kan forsvares?

Politiets tall over siktede i Oslo fra de siste årene ga ikke lenger grunnlag for å tilbakevise Frp-argumentet på samme måte: utenlandske borgere pluss norske med utenlandsk bakgrunn er sterkt overrepresentert blant siktede for alvorlige narkotikalovbrudd og voldslovbrudd som ran og legemsbeskadigelse med bruk av kniv. Her skal bare volden tas med for 1996:

Siktede totalt for grovt ran:

124 personer hvorav utenlandske statsborgere utgjør 29% og norske med utenlandsk bakgrunn utgjør 14,5%.

Siktede totalt for legemsbeskadigelse med bruk av kniv:

35 personer hvorav utenlandske borgere utgjør 28,6% og norske borgere med utenlandsk bakgrunn utgjør 14,3%.

Litt under halvparten av de som pågripes i Oslo og siktes av politiet for disse to kategoriene voldslovbrudd tilhører altså et innvandret folkeslag, flertallet er mest sannsynlig unge gutter. Men det dreier seg om svært få personer. Vinteren 1999 utløste politiets tall over ran i Oslo den store stormen. Norske unge står bak bare 20% av ran med gjerningsmenn 19 år og yngre, resten er utført av unge med innvandrerbakgrunn. Politiske partier, ikke bare Frp, men også Arbeiderpartiet og SV, markerte stor uro og vilje til å ta et fast kriminalpolitisk grep. Var Oslo sentrum hærtatt av farlige utenlandske bander? Hvor mange er det? I 1998 har Oslopolitiet registrert 144 såkalte ungdomsranere (19 år og yngre), av dem har litt over 100 innvandrerbakgrunn, inkludert land i Nord-Europa.¹³

Oslopolitiets tall for 1998 er over registrerte anmeldelser, ikke over dømte for forbrytelser. Personer med innvandrerbakgrunn (en eller to utenlandsfødte foreldre, utenlandsadopterte) blir langt oftere pågrepet av politiet enn norske: hele 17% av til sammen 16160 i 1998.¹⁴ Andre tall fra Statistisk sentralbyrå kan underbygge en antakelse om at innvandreteres overrepresentasjon i politiets tall speiler større politikontroll av svarte enn av hvite norske: I 1995 ble det sjeldnere reist tiltale mot siktede personer med utenlandsk opprinnelse enn mot siktede norske: 38% mot 48% for samtlige siktede. Tiltalte med utenlandsk bakgrunn frifinnes også oftere enn tiltalte norske: 7% mot 5% av samtlige tiltalte.¹⁵ Forholdsvis flere innvandrere enn norske siles bort jo lengre inn de havner i strafferettssystemet. Utallige er beretninger fra svarte om hvordan de opplever seg mistenkeliggjort og trakassert av politiet. Eksempler på slike opplevelser gis blant annet i en rapport av en gruppe studenter ved Sosialhøgskolen i Oslo. En ungdom sier:

«Hvis noen hvite slåss, kjører bare politiet videre. Hvis det er gjenger med svarte, kommer femten politibiler med gun-ere og det hele.»¹⁶

Rapporten konkluderer blant annet med at svart ungdom føler seg kriminalisert, og erfarer at de lettere blir pågrepet av politiet enn norske. Hvordan blir kriminalitetsbildet dersom utgangspunktet er rettskraftige avgjørelser, og ikke bare antall siktede eller anmeldelser? Arnt Even Hustad viser den relative fordeling av antatte gjerningsmenn i innvandrerbefolkningen og den norske befolkningen i 1998.¹⁷ Kan kriminalitetsutviklingen dette tiåret blant innvandrete endelig fastslås? Tallene fra SSBs årlige kriminalstatistikk og fra Falcks undersøkelse fra tidlig 90-tall lar seg ikke direkte sammenligne med Hustads tall fra 1998 fordi ulike grupper er med i statistikkene: Bare utenlandske borgere, både menn og kvinner, er med i både SSBs årlige statistikk og Falcks undersøkelse, mens Hustads 1998-tall er menn med innvandrerbakgrunn (personer med to utenlandsfødte foreldre), ikke bare utenlandske borgere, altså flere. Men kvinner er ikke med i Hustads tall.

Som kjent er kvinners andel av kriminaliteten svært lav, og enda lavere blant kvinner i innvandrerbefolkningen enn i den norske. Dessuten er kategorien straffereaksjoner, brukt i SSBs årlige statistikk og Falck, endepunktet i strafferettstrakten, mens kategorien i Hustads tall for 1998, antatte gjerningsmenn (de som har fått rettskraftig avgjørelse for forbrytelser og forseelser), favner flere. Noe sikkert kan derfor ikke sies om kriminalitetsutviklingen på nittitallet, men prosentandelen innvandrete i 1998 og de andre statistikkene fra tidligere 90-tall er ganske like, selv om totaltallene er forskjellige.

Men Hustads tall fra 1998 viser et annet bilde enn Falcks tall fra begynnelsen av tiåret: På landsbasis er innvandrere kraftig overrepresentert i det generelle bildet over registrert kriminalitet. Særlig sterk er overrepresentativiteten blant de som kommer fra land i Sør (Asia, Afrika, Mellom- og Sør-Amerika, Tyrkia): 55 pr. 1000 innbyggere mot 27 pr.1000 innbyggere i den norske befolkning. Men siden innvandrerbefolkningen har en høyere andel menn bosatt i Oslo enn den norske befolkningen, foretas en nærmere sammenligning nettopp mellom menn i Oslo med innvandrerbakgrunn og norske menn. Av totalt 5700 antatte gjerningsmenn i Oslo har 1800 bakgrunn fra land i Sør. Når det kontrolleres for bosted viser det seg at det er 30,8 antatte gjerningsmenn pr. 1000 innbyggere i den norske befolkningen i Oslo, mens menn med bakgrunn fra land i Sør utgjør hele 57,5 pr. 1000. Når det også kontrolleres for alder, viser bildet igjen overrepresentativitet for menn fra Sør i alle aldersgrupper. Gjerningsmenn med bakgrunn fra land i Nord er det derimot færre av pr. 1000 i alle alderskategorier enn hva som gjelder de norske.

Hvilke lovbrudd dreier det seg om? Er det her skrekkbildet av de kriminelle og voldelige svarte unge menn kommer fram? Nei. Drøyt halvparten av gjerningsmenn i Oslo fra land i Sør, 950 av totalt 1800, er registrert for mindre alvorlig kriminalitet: forseelse mot veitrafikkloven, naskeri, tyveri. Knappt en tredel av alle er registrert for trafikkforseelse.

- *Kjøring uten gyldig førerkort* er det lovbruddet der unge menn i alderen 14-39 år fra land i Sør har særlig stor overrepresentasjon: 6 pr.1000 mot 1 pr.1000 for norske.

Nest hyppigste lovbrudd for denne gruppen er naskeri, totalt 225 menn, i relative tall: 7,1 pr. 1000 mot 3,3 pr. 1000 innbyggere i den norske befolkningen. Her er overrepresentasjonen størst blant de yngste fra Sør, i alderen 14-20 år.

- Også for *tyveri* er det relativt flere menn fra land i Sør enn norske: 5,1 pr.1000 fra Sør mot 3 pr. 1000 norske. Overrepresentasjonen er særlig høy blant de yngste, 14-24 år, registrert for simpelt tyveri fra butikk. Derimot er menn over 30 år fra Sør litt underrepresentert for tyveri.

- Hva med lovbrudd som oftest forbindes med menn fra Sør, narkotikalovbrudd og vold? *Narkotikalovbrudd* etter den såkalte proffparagrafen, eller allmennfarlige forbrytelser som det heter: Totalt dreier det seg om

111 menn i Oslo med bakgrunn fra land i Sør mot 461 norske. Menn fra Sør er overrepresentert: 3,5 pr. 1000 mot 2,5 pr. 1000 norske.

- For *bruk og besittelse av narkotika* er også menn fra Sør overrepresentert: 1,9 pr. 1000 fra Sør mot 1,3 pr. 1000 i den norske befolkningen.

Samme bilde med overrepresentativitet for menn med bakgrunn fra land i Sør viser tall for vold:

- *Forbrytelser mot liv, legeme og helbred*: De er få, 117 menn i 1998, eller 3,7 pr. 1000 innbyggere i innvandrerbefolkningen mot 1,4 pr. 1000 i den norske befolkningen. Yngre gutter fra Sør i alderen 14-17 år skiller seg klart ut med forholdsvis flest voldslovbrudd: 13,3 pr. 1000 mot 1,7 pr. 1000 norske i samme alder. Men det dreier seg bare om 28 svarte unggutter.

- Få svarte unggutter er også registrert for *utpressing og ran*: bare 29 gjerningsmenn i 1998. Men igjen er de overrepresenterte: 0,9 pr. 1000 mot 0,1 i den norske befolkningen.

Det mange har ant de siste årene bekreftes av Hustads tall for 1998: menn med innvandrerbakgrunn registreres forholdsvis oftere enn norske menn for lovbrudd. Og unge gutter med bakgrunn fra land i Sør, svarte unggutter, er særlig overrepresentert. Det kan ikke forbause de som har fulgt med utviklingen i levekår for unge med innvandrerbakgrunn. I bydeler i Oslo der de sosiale problemene er størst bor det forholdsvis flere innvandrers familier enn norske familier. Dårligere sosiale forhold ser ut til å hope seg opp i livsforhold mange svarte ungdommer lever under, og her finner kriminalitet og rotløshet grobunn. Hustad sier da også: «Statistikken blir dermed en indikator på levekårsforskjeller mellom befolkningsgrupper».¹⁸ Han viser til en levekårsundersøkelse for 1996: ikke-vestlige innvandrere har lavere utdanning enn norske, de har langt lavere andel av sysselsatte, husholdsinntekten per forbruksenhet er knapt to tredeler av norsk inntekt, og de bor billigere og trangere enn norske.¹⁹

Det er likevel grunn til å minne om at det dreier seg om svært få svarte gutter, og særlig få er de som registreres for vold. En liten gruppe unggutter i Oslo har utløst den store panikken og krav om strengere straffer. Men det er alvorlig nok. Dersom ingen ting gjøres, kan situasjonen bli tøffere for mange unge. Men et rop om strengere straffer er et slag i tomme lufta. For å vite hva som bør gjøres, må vi vite hvorfor noen svarte unggutter havner i kriminalitet og vold.

Struktur eller kultur?

Forklaringer på svart ungdoms væremåte og handlinger, også voldsbruk, hentes ofte fra en kultur som forbindes med familiens hjemland. Verdier og normer migrasjonens barn får overbrakt fra familien oppfattes da som

annerledes enn det som oppfattes som fellesverdier i Norge. Oppdragelsen oppfattes som mer autoritær og toleranse for voldsbruk anses å være høyere. I dette bildet blir vold sett som egenskap hos mennesker med en annen kulturell forankring enn den norske befolkningens, særlig dersom kulturen kan framstilles som ekstra fremmed og eksotisk. Ofte forsvinner det selvsagte: avstandtaken fra vold er noe alle folkeslag har felles, og voldelige oppgjør mellom grupper og enkeltpersoners voldsutøvelse strider mot alle lands verdier, regler og lovgivning. Forskjeller i individuell voldsutøvelse finnes snarere mellom ulike sosiale miljøer *innen* samme folkeslag, ikke mellom dem.

Kulturforklaringer trekkes også inn på en annen måte. Innvandringens unge befinner seg «mellom to kulturer», heter det gjerne: På den ene side presses de av foreldre som ønsker å holde ungene innen sin kulturelle sfære og på den andre side påvirkes de av norsk væremåte og tenkning på skolen og i fritida ute med venner. De unge oppfattes å leve i spenning og splittethet mellom familiens tradisjonelle påbud og moral, og et mer liberalt regime i norske sosiale sammenhenger. I dette bildet oppfattes foreldre å svikte sin oppdragerfunksjon: de kan norsk for dårlig til å være veivisere for de unge inn i det norske samfunn, deres autoritet svekkes så lenge de holder fast på eget språk og egen kulturell og religiøs forankring. Foreldre tillegges ansvaret for ungenes misère, og budskapet fra offentligheten er at de må tilpasse seg norske forhold for å kunne kontrollere ungene sine. Konflikter mellom barn og foreldre som i norske familier gjerne beskrives som generasjonskonflikt, får et mer mystisk og dramatisk innhold når «kulturkonflikt» blir merkelappen.

Kulturforklaringer festner bildet av vold og gjenger som et særegent problem blant svarte unggutter. De framstår som annerledes slags mennesker enn norsk ungdom: farligere, mer voldelige og potensielle lovbrøtere. Kulturen fanger dem inn, enten fordi hjemlandskulturen er del av egen identitet eller fordi de klemmes mellom to fasttømrede kulturblokker.

Når slike enkle forklaringer får dominere, kan også sosiale problemer, kriminalitet og vold oppfattes som et resultat av økt innvandring til Norge, og brukes da også som argument mot innvandring. Innvandrete folkeslag har konflikter og problemer med i bagasjen når de kommer hit, gis det inntrykk av. Påstanden er at årsaker til sosiale problemer blant de unge importeres til det norske samfunn, og det skapes lett generaliseringer vel egnet til å sette negative merkelapper på alle innvandrete folkeslag som bor i landet. Kulturforklaringer dreier oppmerksomheten bort fra strukturelle forhold i det norske samfunn som er med på å legge grunnlaget for sosiale problemer, og som gjør at vold kan bli et svar på en vanskelig livssituasjon.

Når norsk ungdom fjerner seg fra voksenkontroll og finner sine egne veier, begår lovbrudd eller handler på måter som ikke har almen godkjenning, forklares det aldri utfra deres spesielle kulturelle forankring som norske. Det

er utenkelig å trekke inn tradisjonell norsk kultur og kristen oppdragelse i debatten om hvorfor unge norske havner på ville veier. Foreldres ansvar er riktignok en del av debatten, men begreper som kulturkonflikt brukes ikke. Sosiale og samfunnsmessige forhold trekkes derimot ofte inn for å forklare norske unges livsstil og handlinger. Arbeidsledighet, mangel på utdanningsmuligheter, klassebakgrunn og storbyforhold anses som viktig. I det siste trekkes også sosiale forhold inn når kriminalitet blant svart ungdom forklares, også av politiske partier som Arbeiderpartiet, SV og RV. Også Oslopolitiet har vært med på å rette oppmerksomheten på sosiale forhold når de har presentert statistikk over innvandretes overrepresentasjon blant siktede: «– betydelige sosiale årsaker ser ut til å være bakgrunnen for kriminalitetsutviklingen i innvandrerbefolkningen, og dette (...) er forhold som politiet ikke kan håndtere».²⁰ Diskriminering på arbeidsmarkedet framheves spesielt.

Når kultur brukes som eneste forklaring på innvandrete folkeslags væremåte og handlinger, gis det inntrykk av et entydig årsak-virkning-forhold: en uforandelig kultur drar folks handlinger i bestemte retninger. Folk oppfattes som produkt av en hjemlandskultur, og ikke slik de oppfatter seg selv. Handlinger forstås ikke utfra deres totale sosiale og eksistensielle sammenheng. Kultur brukt på denne måten framstår som statisk og entydig, uavhengig av sosiale og strukturelle endringer og av klasses tilhørighet, kjønn, alder, bosted, utdanning, sosialt miljø.

Denne type kulturforklaring tillegger også innvandrete folkeslag ansvaret for samfunnsskapt problemer og konflikter. Konflikter mellom norske og innvandrete folkeslag, for eksempel i ungdomsmiljøer og nærmiljø, på skolen og arbeidsplasser, forklares innen denne ideologien som en kulturkonflikt: Kulturforskjeller fører med nødvendighet til sosiale konflikter, er påstanden. Igjen er det «de andre» som oppfattes som problemet, som påfører samfunnet konflikter. Men konflikter springer ofte ut av folks strev i det daglige liv og kan ha sitt grunnlag i felles livssituasjon og undertrykkende strukturer alle parter rammes av. Ideen om den uunngåelige kulturkonflikten tilslører også reelle maktforhold i det norske samfunn: ulike kulturelle ytringer og manifestasjoner har ikke likeverdig plass i dagens Norge. *Det norske* har hegemoniet gjennom alle viktige samfunnsinstitusjoner som kultur- og utdanningsinstitusjoner, arbeidsmarkedet, statskirken, media, det politiske system, osv., og dessuten definisjonsmakten over hva slags samfunn vi ønsker og hva som er bra være- og levemåter.

Kulturforklaringer blåser også opp forskjeller mellom norsk og svart ungdom. Forskjeller er der, men det ungdomsgrupper kan ha felles, nedtones eller forsvinner. Ungdom, uansett herkomst og tilhørighet, møtes av trange åpninger i utdanningssystemet, arbeidsmarked og boligmarked. Mange av dem, og stadig flere, deler en hjemløshet skapt av samfunnsmessige forhold: De får vite at samfunnet ikke har bruk for dem når utdanningsveier stenges, og for mange blir arbeidsledighet det som ligger foran. De fratras framtid som

deltakende samfunnsborgere. Gata og utesteder blir ofte alternativet, og livet i venneflokken det viktigste – det som skjer her og nå blir selve livet. Vold og lovbrudd kan for noen av dem bli et svar på besværlige livsforhold.

Men svart ungdom støter i tillegg på hindringer norsk ungdom forsånes for. Begrepet «ny norsk underklasse» brukes ofte i den offentlige debatt når livsforhold til innvandrete folkeslag beskrives.²¹ Svart ungdom har også bitre erfaringer med rasisme og trakassering. De vet hvordan det er å møtes med forakt og diskriminering på utesteder, i ungdomsmiljøer, skole og arbeidslivet, og de utsettes også oftere for vold enn norsk ungdom.²² Ofte konfronteres de med et budskap om å bli og leve som norske og bare snakke norsk, samtidig som de ofte møter motstand og diskriminering når de prøver å få innpass i norske sosiale sammenhenger. Mange opplever at de ikke blir anerkjent som de menneskene de opplever seg som, og også ønsker å være. «Samfunnet vil ikke slippe oss inn», er en måte å uttrykke den diskriminering så mange av dem og så ofte erfarer.²³

Mangfold og flerkultur prises gjerne i generelle vendinger i den offentlige debatt og i offentlige dokumenter. Men det kulturelle og religiøse mangfold alle folkeslag i Norge i dag representerer har ingen betydning og plass i samfunnsinstitusjonene. Norge er ikke et flerkulturelt samfunn så lenge samfunnsinstitusjonene ikke speiler mangfoldet. Et eksempel er kristendom som har det religiøse hegemoni gjennom statskirken, kristen formålsparagraf og det nye obligatorisk religionsfaget i grunnskolen med kristendom som grunnlag. Et annet eksempel er nedkutting av morsmålsopplæring i skolen de siste årene. Denne fornorskingspolitikken kan oppfattes som en måte å frata innvandrete folkeslag framtid som eget folkeslag. De unge påtvinges slik et syn om at det de har lært hjemme er annenrangs, og for mange kan det innebære at de også mister stoltheten over foreldrene, som jo er de nærmeste bærere av den kulturen som avvises av samfunnet her. Slik fratas svart ungdom enda mer enn norsk ungdom, og hjemløsheten favner dypere for denne ungdommen enn for norske.

Når svart ungdom på utallige måter får vite at de helst ikke skulle vært her i landet – alternativt bli så norske som mulig, setter det arr, og for mange varige sår. Fornorskingspresset og rasistisk undertrykking kan skape selvforakt og fortvilelse, og det igjen kan slå ut i sinne og voldsbruk. Studier om virkninger av fornorskingspolitikk finnes, ikke overfor nye minoriteter i Norge, men overfor samer og kvæner. Tap av aktelse for egen identitet og identitetsfornektelse er ett resultat.²⁴ Det er også et kjent mønster fra storbyer rundt om i verden at undertrykte grupper, særlig ungdom, vender sinnet mot hverandre, og havner i voldelige slåsskamper med hverandre. Men konflikten er ikke deres. De må bære byrden av konflikter som har sitt opphav på det strukturelle planet.

Men kan forklaringer på svart ungdoms handlinger og væremåte bare hentes fra et strukturelt nivå? Kritikken av kulturforklaringer betyr ikke at

kulturell forankring er uten betydning for grupper og enkeltmennesker i det daglige liv og for deres tenke- og levemåte. For å forstå den mening de unge selv tillegger handlingene sine, må også kultur trekkes inn. Nye erfaringer og påvirkninger i det norske samfunn brynes mot familiens lærdommer og oppdragelsen de har fått, veves sammen og utgjør den kulturelle beredskap ungdommene møter nye situasjoner med.

Et eksempel på kulturens betydning for å forstå handlinger kan hentes fra muslimske unggutters beretning om eget liv, forhold til foreldre, venner og fiender, gjengkamper og voldsbruk.²⁵ For disse ungguttene står ære sentralt – et æresbegrep de har fått overbrakt fra familien. Æresfølelsen er for dem en verdifull kapital og del av deres integritet, verdighet og stolthet. Ære betyr å hjelpe og støtte venner, de som oppfattes som brødre. Voldsbruk og slåsskamper dem i mellom kan ikke forstås uten å ta med hva ære betyr for dem, selv om det ikke er æresfølelsen som gjør at de havner i slike situasjoner. En av guttene uttrykker det slik: «Når en bror lider, lider jeg. En skade mot en bror er en skade mot meg». Når venner eller brødre skades av andre må uretten gjenopprettes. Rettferdiggjøring av egen voldsbruk er forsvar av æren.

Hva er en gjeng?

Ungdomsgjenger, særlig når de består av svarte unggutter, blir ofte framstilt som en spesiell type sosialt fellesskap, forskjellig fra andre former for sosialt samvær. Men en gjeng er ikke annet enn en vennekrets – unge mennesker som trives med hverandre og jevnlig holder sammen, gjerne ute og på faste tilholdssteder. De har ofte felles erfaringer og livssituasjon. Andre samhold kan like gjerne defineres som gjenger. De fleste av oss er del av en gjeng – vi har vår faste vennekrets: næringslivstopper møtes jevnlig på sine faste møteplasser, akademikere ser nesten bare likesinnede både i arbeidslivet og fritid, beboere i bestemte bydeler beskytter sine territorier mot bosetting av grupper de misliker, osv. Men ungdomsgjenger er som oftest mer synlig enn andre folks gjenger, og deres handlinger og væremåte blir dermed mer utsatt for offentlighetens lupe. Så lenge bare samholdet blant ungdom defineres som gjeng, kan samholdet deres gis en *ekstrabetydning*: det oppfattes som besværlig for omgivelsene, skaper sosialt trøbbel, er skummelt og farlig, og samholdet blant dem bør splittes som ledd i forebygging av kriminalitet.

Men betyr ungdomsgjenger med nødvendighet bare trøbbel og bråk, enten de består av bare norske, svarte, eller begge deler? Ungdom, som vi andre, søker samvær med likesinnede. De utvikler sitt eget språk og væremåte, som vi andre, og foretar seg saker og ting de liker, oftest innenfor grensene av det allment godtakbare. Samhold og lojalitet er viktig for dem som for oss. Hjelp og støtte hverandre er sentrale verdier. Men en viktig forskjell kan oppstå mellom ungdomsgjenger og voksne gjenger: Ungdomsgjenger kan også utvikle seg til å bli et forsvar mot det de unge erfarer som sosial

utstøting, eller opplever som fiendtlige omgivelser. Gjengen kan bli de unges pusterom i et samfunn der de ikke får fotfeste, eller der de til stadighet får vite at de er uønsket. Båndene dem i mellom blir sterke, og samfunnets påbud mindre viktig.

Hjemløshet kan også føre til uvennskap og splittelse i gjenger eller dannelsen av konkurrerende eller fiendtlige gjenger. Små bagateller kan utløse de store tumulter. Selv om ungdommene stort sett deler samme livssituasjon, enten de er svarte eller norske, kan fiendebilder av hverandre skapes når konflikter oppstår i miljøet deres. Utstøting fra samfunnet kan gjøre venner fremmede for hverandre, de omdanner hverandre til å bli motsatsen av seg selv, og resultatet kan bli at de vender raseriet mot de som står dem selv nærmest: andre unge i samme livssituasjon. Hver av partene i slåsskamper ser på seg selv som de gode, som må forsvare seg mot angrep fra de slemme andre.²⁶ «Det er en æressak å stille opp for gjengen, når den trues av fiendtlig innstilte gjenger eller ønsker hevn på grunn av en fornærmelse eller et overgrep», sier Elisabeth Næss i sin studie av gjenger og kriminalitet. «Volden handler om lojalitet og ære», sier hun, «og om å sette seg i *respekt*.» Det er «dem mot oss.»²⁷

Hva kan gjøres for å forebygge sosial utstøting?

På en måte er svaret opplagt, men vanskelig å følge opp. All ungdom, enten de er norske eller har røtter i andre land, må få mer råderett over eget liv. De må få vite at samfunnet har bruk for deres spesielle erfaring og kunnskap – de må få anerkjennelse for sin ekspertise som ungdom. Det handler blant annet om at også de må høres og trekkes inn på langt mer direkte måter enn i dag i utforming av politikk og samfunnsniv. Og utdanning og arbeidsmarked må rustes opp og tilpasses det mangfold av interesser og erfaring ungdom i dag forvalter, og ikke bare styres av andre politiske og økonomiske interesser. Dette blir mer som en almen politisk erklæring. Men like fullt, det trengs en slik politisk snuoperasjon dersom målet er å vende dagens utvikling der enkelte ungdomsgrupper støtes ut, og slik at *all* ungdom får gode oppvekstvilkår og framtid som deltakende samfunnsborgere.

Men på kort sikt kan mye annet gjøres for å forebygge sosial utstøting og framtidig livsløp på kant med samfunnets normer og lover. Et gammelt ungdomskrav er å få et sted å være, utformet og styrt av ungdommer selv. Fritidsklubber og kommunale fritidsordninger er mer uttrykk for lokale myndigheters tafatthet enn ønsker om å komme ungdom og deres interesser i møte. Like tafatt er forslag om å forebygge vold med å splitte ungdomsgjenger. Ungdommer ønsker seg ikke et liv med slåsskamp og trøbbel, voldsbruk speiler ikke deres verdier og moraloppfatning. Oftest handler de på tvers av det de selv mener er riktig. Snarere enn å splitte gjenger bør de få reelle muligheter til å rydde opp selv, få hjelp til å mekle seg i mellom og

skape forsoning når konflikter i miljøet deres oppstår, og få hjelp til å erkjenne at de slår seg selv når de går løs på likesinnede.

Men forebygging av utstøting må også ha et antirasistisk innhold. Når svarte og norske ungdommer tørner sammen, kan det ofte ha sitt grunnlag i fiendebilder de lager av hverandre, der begge grupper får næring fra rasistisk ideologi. Norske unge får tildelt sitt fiendebilde fra den offentlige debatt med fokus på antatte problemer innvandring skaper, og for svarte blir angrep det beste forsvar der vold rettferdiggjøres med opplevelsen av at norske er rasister. Igjen dreier det seg om forsoning, punktere det ideologiske fiendebildet og formidle til hver av partene det de har felles, likheter i livssituasjon, og få fram erkjennelsen av at de har mer å vinne på å holde sammen enn med å gå løs på hverandre.

Antirasistisk strategi i forebyggingsarbeid handler om mer: Svart ungdom må møtes på helt andre måter enn i dag. Fornorskingspresset kan oppfattes som rasistisk undertrykking: det er å frata innvandringens unge og deres familier retten til å finne sin plass i samfunnet på egne premisser, uten påbud om å bli så norske som mulig. Overfor den samiske befolkning er fornorskingspolitikken offisielt forlatt. Erkjennelsen av fornorskingspressets svøpe og omkostninger må erkjennes også overfor de folkeslag som rammes i dag. Morsmålsopplæring må bli en rettighet og statskirken må oppheves – begge deler er også eksempler på forebygging. Antirasisme handler om å endre strukturelle forhold som utstøter og diskriminerer innvandrete folkeslag, og det handler om å omgjøre *det norske* samfunnet til et samfunn der institusjonene speiler mangfoldet.

NOTER

- 1) *Aftenposten* 26.2.98.
- 2) *Aftenposten* 16.2.99.
- 3) *Aftenposten* 26.2.99.
- 4) *Aftenposten* 2.3.99.
- 5) *Dagbladet* 3.3.99.
- 6) *Dagbladet* 3.3.99.
- 7) *Kriminalstatistikk 1995*, Statistisk Sentralbyrå, 1996.
- 8) Arnt Even Hustad: «Begår innvandrere mer kriminalitet enn andre?», *Samfunnsspeilet* 3/99, Statistisk Sentralbyrå, 1999.
- 9) Kåre Vassenden (red): «Kriminalitet», i: *Innvandrere i Norge. Hvem er de, hva gjør de og hvordan lever de?* Statistisk Sentralbyrå 1997.
- 10) Cecilie Høigård og Flemming Balvig: *Kriminalitet og straff i tall og tekst*, Universitetsforlaget, Oslo 1990, s. 65. Nils Christie: *Hvor tett et samfunn?* 2. utg, Universitetsforlaget, Oslo 1992, s.91-123 (Første gang utgitt 1974)

- 11) Sturla Falck: «Utlendinger og kriminalitet. En analyse av forholdet mellom straffede norske og utenlandske borgere», Rapportserie fra Barnevernets utviklingssenter, nr.2/1992, s 89-91.
- 12) ibid.
- 13) Nils Christie, Thomas Mathiesen og Leif Petter Olaussen: «Angstbølgen og tallenes tale», kronikk, *Aftenposten* 2.3.99.
- 14) Ulla Haslund: «Innvandrere og kriminalitet». *Samfunnsspeilet* 2/95, Statistisk Sentralbyrå, 1995. Ulla Haslund: «Innvandrere blir oftere pågrepet». *Samfunnsspeilet* 3/99, Statistisk Sentralbyrå, 1999.
- 15) Statistisk sentralbyrå: *Kriminalstatistikk, 1997*, s. 196-97
- 16) Marianne Børke, Gry Wesenberg Engeset, Fernando Morales, Linda Solli og Kathrine Stålsett: «'Gjerningsmannen var mørkhudet ...' – flerkulturell ungdom, en kriminalisert gruppe?» Oppgave, Høgskolen i Oslo, avdeling Ø.K.S., våren 1996, s. 16.
- 17) Hustad, op. cit.
- 18) Hustad, op. cit.
- 19) Hustad, op. cit. s.7
- 20) *Arbeiderbladet* 31.1.97
- 21) Se for eksempel Unni Wikan: *Mot en ny norsk underklasse. Innvandrere, kultur og integrasjon*, Gyldendal Norsk Forlag, Oslo1995.
- 22) Heidi Gautun: «Voldens ansikt. Ungdoms erfaring med vold i Oslo og landkommuner». Fafo-rapport 189, Oslo 1996.
- 23) Guri Larsen: *Brødre. Æreskamp og hjemløshet blant innvandringens ungdom*. Pax forlag, Oslo 1992.
- 24) Knut Eriksen og Einar Niemi: *Den finske fare. Sikkerhetsproblemer og minoritetspolitikk i Nord 1860-1940*. Universitetsforlaget, Oslo 1981.
- 25) Larsen, op. cit.
- 26) Larsen, op. cit.
- 27) Elisabeth Næss: «Vold er ære, kriminalitet er penger. 'K'-gjengen om seg selv». Rapport, Det kriminalitetsforebyggende Råd, Oslo 1999.